

Olasz Lajos

Nemzetállamiság és integráció kérdése Közép- és Kelet-Európában az ezredfordulón

A bipoláris világrendszer megszűnése, a Szovjetunió felbomlása és a közép- és kelet-európai szocialista országokban bekövetkező rendszerváltások nyomán alapvető geopolitikai átrendeződés kezdődött Európában. A II. világháború után kialakult kettős, nyugat-keleti térszerkezetet, melyen belül inkább csak a nyugat-európai térség volt tagolt, ismét felváltotta a korábbi történelmi időszakokra jellemző hármastérmodell, ahol a középső és keleti régióban is egyre markánsabb tagoltság jelent meg, átmeneti térségek, köztes kisrégiókká formálódtak.⁸⁴ A Szovjetunió nagyhatalmi politikai szerepét öröklő Oroszország Európa keleti peremvidékére szorult, és jelentősen veszített kontinentális aktivitásából. Határai és az Európai Unió országai között, a közép- és kelet-európai térségben az I. világháború utáni állapotokhoz hasonlóan egy felaprózott kisállami övezet alakult ki.

Az újraformálódó közép-kelet-európai régióban jelentős változásokra került sor. A modernizációs folyamatok, a politikai és gazdasági rendszer gyökeres átalakítása, a határozott nyugat-európai geopolitikai orientáció révén ezek az országok el tudtak mozdulni az európai perifériáról, és fokozatosan újjáépítik a centrummal való intenzív kapcsolatrendszerüket. Közép-Kelet-Európa nem csupán a sikeres rendszerváltás terméke, hanem a történelmi mélyfolyamatokban, mindenekelőtt a polgárosodás gazdasági, társadalmi és kulturális sajátosságaiban gyökerező régió-entitás újbóli megjelenése, aktivizálódása.⁸⁵

Ezek a paradigmikus elemek a II. világháborút követő szovjet éra alatt is látens módon jelen voltak az adott társadalmak belső struktúráiban, a mentalitásban, a politikai kultúrában, a civil szférában, és bizonyos értelemben a gazdasági, társadalmi reformtörekvésekben. Közép-Kelet-Európa országainak sikeres rekonstrukciója és európai integrációja a meglévő jelentős modernizációs deficit ellenére idővel csökkentheti a német-osztrák térségtől elválasztó különbségeket. Ezzel a történelmi Közép-Európát megosztó Odera–Lajta határ fokozatosan

⁸⁴ SZÜCS Jenő: *Vázlat Európa három történelmi régiójáról*. Budapest: Magvető, 1983.; BOZÓKI András: *Regionalizmus, államközi verseny és geopolitika: az európai integráció és Közép-Európa*, *Politikatudományi Szemle*, 1998. 2. sz. 131–154. Itt: 137.

⁸⁵ LENDVAI L. Ferenc: *Közép-Európa koncepciók*. Budapest: Áron, 1997.; SZÜCS Jenő – HANÁK Péter: *Európa régiói a történelemben*. Budapest: MTA TTI – OPI, 1986.

relativizálódik, és az európai integráción belül bizonyos értelemben újraépülhet a régió térszerkezeti egysége.

Az ideológiai és hatalmi-politikai makrostruktúrák lebomlásával Közép- és Kelet-Európa országaiban egy kettős folyamat, egy kettős térfelfogás jelentkezett: az integráció és a renacionalizáció. A szovjet birodalmi politika korábban igyekezett izolálni ezeket az országokat a polgári világtól, a modernizáció fő áramától, és megkísérelte eltörölni, egy osztályalapú internacionalizmusban feloldani a nemzeti identitás kollektív tudatát. A szovjet befolyás megszűnése után természetes rekonstrukciós törekvés jelentkezett mindkét területen. Társadalmi célként fogalmazódott meg a modernizációt jelentő europanizálódás, a Nyugat-Európa-konform gazdasági, politikai berendezkedés, az európai integrációs folyamatokba való beilleszkedés, ugyanakkor a nemzeti önazonosság, a történelmi kontinuitás értékeinek helyreállítása, a nemzetállami szuverenitás prioritásának megerősítése.⁸⁶

A térség valamennyi országában megfigyelhető ez a kettősség. A különbség főként abban jelentkezik, hogy milyen mértékben sikerül a két orientációs dimenzió preferencia rendszereinek társadalmi konszenzusra épülő összeegyeztetése, vagy mennyire jelennek meg ezek egymást kizáró modernizációs alternatívaként. Az integráció és az etnicitás kettőssége nemcsak Közép- és Kelet-Európát jellemzi. A modernitás meggyengítette, részben felbomlasztotta a hagyományos territoriális csoportidentitásokat, és aláásta a nemzetállamok kizárólagos dominanciáját. A globalizáció negatív hatásaival szemben azonban ismét teret nyert az etnicizálódás, erősödik a területi fragmentáció, felértékelődik a lokális dimenzió. A megjelenő re-territorializációs törekvések, különösen, ha gazdasági törésvonalak mentén jelentkeznek, és kulturális identitásokhoz is kapcsolódnak az euro-atlanti világban is fokozódó provincializmust, esetenként szecessziós törekvéseket eredményeznek.⁸⁷

Lényeges különbség mutatkozik a nemzeti fejlődés nyugati és kelet-európai útja között. Nyugaton általában a tér stabil politikai demarkációjához igazodó gazdasági, jogi és nyelvi egység keretei között az állampolgári státuszon nyugvó polgári nemzetfelfogás, állampatriotizmus vált általánossá. Közép- és Kelet-Európában viszont a polgárosodás megkésettisége és régióspecifikus sajátosságai, az autoriter, demokrácia-hiányos társadalmi struktúrák konzerválódása és az önálló állami keretek hiánya vagy erősen korlátozott volta következtében a nyelv, a kulturális hagyományok közössége lett a nemzeti identifikáció

⁸⁶ MILETICS Péter: Közép-Európa politikai földrajza, in: *Európa politikai földrajza* (szerk. PAP Norbert – TÓTH József), Pécs: JPTE, 1997, 107–132. Itt: 130.; NAGY László: *Az USA európai katonai jelenléte*. Budapest: Zrínyi – Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, 1995, 186.

⁸⁷ ROSTOVÁNYI Zsolt: Globalizáció, avagy civilizációk és kultúrák harca, *Külpolitika*, 1999. 1–2. sz. 3–45. Itt: 27.

alapja. A polgári, különösen a republikánus (citoyen) hagyományok gyengesége révén a nyelvi, kulturális identitás a politikai legitimitáció meghatározó tényezőjévé vált. A Gesellschaft minta, az állampolgári szuverenitáson felépülő politikai közösség nem volt elég erős, beágyazott, és nem tudta ellensúlyozni az etnokulturális közösségi hatásokat, a Gemeinschaft minta szerinti szerveződést.⁸⁸

A nyelvi, etnikai tagolódás azonban szinte sehol sem esett egybe a politikai keretekkel, az államhatárokkal. Elismert politikai határok hiányában minden nép szubjektív történeti emlékezetére támaszkodva próbálta megfogalmazni territoriális igényeit, ami rendszerint jóval nagyobb területre terjedt ki, mint amit az adott etnikai közösség kitöltött. Az egymást átfedő területi aspirációk és a szupremáciáért, illetve a regionális kulcspozíciókért folytatott vetélkedés éles etnikai színezetű, de valójában hatalmi-politikai érdekek mentén eszkalálódó szembenállást okozott. Mivel a kialakuló területi politikai egységek egyike sem volt etnikailag homogén, a nemzeti identifikáció etnikai alapon történő politikai legitimálásával és a többség intézményesülő etnocentrizmusával szemben a nyelvi-kulturális kisebbségek is hasonló módon fogalmazták meg saját csoportidentitásukat. Az állampolgári jogegyenlőség alapján létrehozható konszenzus hiányában a politikai hatalommal szembeni kritikájuk is etnikai jelleget hordozott. Mindez súlyos interetnikai konfliktusokhoz, a többség részéről erőszakos asszimilációhoz vagy kirekesztő politikához, a kisebbség részéről pedig szeparatista törekvésekhez vezetett.⁸⁹

Az I. világháborút követően a nyugati hatalmak gazdasági és stratégiai megfontolások alapján politikailag felaprózták a közép- és kelet-európai térséget, jórészt előzmény nélküli mesterséges államalakulatokat kreálva. Az új, véglegesnek szánt államhatárokat azonban sem geográfiai vagy gazdasági racionalitás, sem történelmi hagyomány, sem nyelvi, etnikai egyöntetűség nem támasztotta alá. A magukat „nemzetállamként” definiáló, valójában azonban soknemzetiségű országok politikai elitje olyan politikai struktúrát épített ki, ahol a hatalmi-politikai érdekek érvényesítése és a többségi nemzet etnikai értékartikulációja szétválaszthatatlanul összefonódott. Ehhez az államnacionalista struktúrához való viszony lett az állampolgári lojalitás alapja, a jogokból való részesedés mércéje. A két, alapvetően más

⁸⁸ BIBÓ István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága, in: BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok II.* Budapest: Magvető, 1986, 185–265. Itt: 195–197.; CSEPELI György: Nem tudják, de érzik. A nemzeti szuverenitás reprezentációja a mai magyar társadalomban, in: *A szuverenitás káprázata* (szerk. GOMBÁR Csaba et al.), Budapest: Korridor, 1996, 116–138. Itt: 118.

⁸⁹ RING Éva: *Államnemzet és kultúrnemzet válaszfútján*, Budapest: ELTE Eötvös, 2004, 34.; CSIZMADIA Sándor: Globalizálódás és fragmentálódás a bipoláris világ után, in: *Európa politikai földrajza* (szerk. PAP Norbert – TÓTH József), Pécs: JPTE, 1997, 29–47. Itt: 37.

természetű társadalmi dimenzió elemeinek összeolvadásával nemzeti célként fogalmazódott meg az aktuális politikai rezsim feltétlen támogatása, másrészt viszont az állam intézményesített etnikai értékhierarchiát épített ki, melynek csúcsán a többségi nemzet állt. Míg nyugaton az állampolgári lojalitással összeegyeztethető a kulturális csoportidentitások, csoportautonómiák léte, működése, addig keleten a lojalitást tulajdonképpen asszimilációs hajlandóságként értelmezték. A kisebbségi etnikai identitáshoz való ragaszkodást kormányzati szintre emelt kisebbségellenességgel, törvényesített diszkriminációval torolta meg a hatalom.⁹⁰

A II. világháború után a Szovjetunió egy mesterségesen megkonstruált ideologikus univerzalizmust, a proletár internacionalizmus eszméjét próbálta ráerőltetni a befolyása alá kerülő nemzetekre. Ez azonban nem szüntette meg sem a nemzeti patriotizmust, sem az etnocentrizmust. A szovjet politika a területi status quo hangsúlyozásával csak erősítette a határfetisizmust, a nemzetállami keretek örökkévalóságának tudatát. A dogmatikus, osztály alapú internacionalizmus is bizonyos értelemben birodalmi nacionalizmusként működött, tartalmazva a nemzeti etnocentrizmus számos elemét: a küldetésstudatot, az önfelértékelést, az ellenségképet. A homogenizáló internacionalizmussal szemben egyre határozottabban fogalmazódott meg az igény a saját nemzeti hagyományok feltámasztására, annál is inkább, mert modern polgári ideológiák és demokratikus politikai normák híján ez volt az egyetlen ismert és átélhető közösségformáló szellemi tényező. Az államszocialista ideológia által közvetített össznemzeti vagy össz-blokk érdek nyilvánvaló kiüresedése mindinkább fokozta a tradicionális kultúrnemzeti szemlélet iránti társadalmi fogadókésztséget.⁹¹

A szocializmus általános válságának időszakában a társadalmi elit két egymással élesen szemben álló csoportja is egyre nagyobb figyelmet fordított a nemzeti dimenzióra. Az egyik, a rendszerkritikát megfogalmazó ellenzéki értelmiség, mely a plurális politikai berendezkedésről, demokratikus szabadságjogokról, civil autonómiáktól vallott nézeteit a modern polgári patriotizmus szellemi és intézményi hagyományai hiányában kultúrnemzeti kategóriákkal tudta kifejezni. Ugyanakkor a hatalom birtokosai egy fiktív nemzettudat kialakításával igyekeztek hangsúlyt adni a szovjet tábortól való viszonylagos különállásnak. A növekvő társadalmi elégedetlenség közepette ezzel a hamis nómenklatúra-nacionalizmussal

⁹⁰ LENGYEL László: Kényszerpálya vagy mozgástér. Kisállamok nyomorúsága vagy dicsősége, in: *A szuverenitás káprázata* (szerk. GOMBÁR Csaba et al.), Budapest: Korridor, 1996, 88–115. Itt: 97.

⁹¹ SCHÖPFLIN György: Kisebbségek és posztkommunizmus, *Századvég*, 1996. 3. sz. 3–21. Itt: 5.

próbáltak új legitimációs faktort találni saját pozíciójuk stabilizálására, a rendszerváltás megindulását követően pedig hatalmuk átmentésére.⁹²

A rendszerváltás után Közép- és Kelet-Európa országában markáns renacionalizációs tendenciák jelentkeztek. A nemzeti identifikáció felértékelődésének egyik forrása maga a megkésett, etnokulturális alapon megvalósuló nemzeti fejlődés, melynek dinamikája külső nagyhatalmi beavatkozás nyomán többször is megtört, és a XX. század végére sem tudott kiteljesedni, állampolgári jogegyenlőségen alapuló modern patriotizmussá válni. Az államszocializmus összeomlását követő érték-és identitásválság fellazította a társadalmak belső integrációs hálózatát. Mivel nem voltak más elfogadott polgári értékek, attitűdök, melyek a társadalmi kooperáció és a politikai konszenzus alapjául szolgálhattak volna, a kialakuló ideológiai vákuumban a kultúrnemzeti eszmének nem volt alternatívája.

A nemzeti ideológia elsődleges értékorientációs faktorrá válásában szerepet játszott a rendszerváltás után kibontakozó legitimációs válság is. Bár az új elitek, kormányok rendelkeztek a legitimáció korábban nélkülözött eszközeivel (jogállamiság, politikai pluralizmus, szuverenitás) – a jelentkező gazdasági, szociális nehézségek miatti társadalmi csaldódottság politikai és mentális-morális téren egyaránt gyors kiábrándulást okozott. Ezért az új elitek a nemzeti dimenziót próbálták az önlegitimáció középpontjába emelni, és a nemzetre, mint a társadalmi, politikai tagoltság felett álló entitásra hivatkozni. A renacionalizációs folyamatot tovább erősítették a Közép- és Kelet-Európát éppen az átalakulás állapotában elárasztó globalizációs hatások, melyek reakciójaként fokozódott a partikularizmus, sokak szemében visszaigazolást nyert a nemzeti hagyományokba való bezárkózás stratégiája.⁹³

A rendszerváltás után kialakuló demokratikus struktúrák, intézmények sok esetben nacionalista tartalommal telítődtek. Az etnikai szempont a nemzethez tartozás állampolgári dimenziójában is preferencia-tényezővé vált, és a politikai rendszer megkonstruálásában, illetve a működtetését kísérő társadalmi, politikai diskurzusban is meghatározó szerepet kapott. A politikai közösségnek egy etnokulturális koordinátarendszerben való definiálása mindenütt erősen megosztotta az érintett társadalmakat. Az egyes társadalmi csoportok és az államhatalom vitája a nyilvánosság előtt gyakran interetnikai konfliktusként jelenik meg,

⁹² GRÜBER Károly: *Európai identitások: régió, nemzet, integráció*. Budapest: Osiris – BIP, 2002, 15.

⁹³ CSEPELI György – ZÁVE CZ Tibor: Európai és nemzeti kötődések a magyar tizenévesek körében, in: *Vesztések. Ifjúság az ezredfordulón* (szerk. GAZSÓ Ferenc – STUMPF István), Budapest: Ezredforduló, 1995, 139–156. Itt: 140.

holott valójában egy etnokulturális identitást is megtestesítő politikai hatalom és a hátrányos helyzetben lévő más nyelvi-kulturális identitású állampolgárok szembenállásáról van szó.⁹⁴

Ebben a helyzetben a rendszerváltás nehézségei, a gyors felzárkózás kudarcra miatti csalódottság szembe fordítja egymással a különböző etnikai csoportokat. Minél erősebb a hiányérzet a saját etnikai csoport helyét, szerepét, befolyását illetően, annál élesebben jelentkezik más csoportok negatív megítélése. Az aktuális kérdésekről folyó társadalmi diskurzus szimbolikus mezőbe kerül át, a nemzeti többség – különösen, ha ehhez kormányzati megerősítést is kap – túlértékeli saját teljesítményeit és a várt eredmények elmaradása miatt más etnikai közösségeket tesz felelőssé, a vele élő nemzeti kisebbségeket vagy a szomszédos nemzeteket. Az ellenségkép megrajzolása rendszerint olyan történelmi kódok szimbólumok felhasználásával történik, melyek korábban már külső fenyegetésként beépültek az etnikus tudatba, és függetlenül attól, hogy a felidézett veszélyforrás aktuálisan létezik-e vagy sem, ma is mobilizálni lehet vele az etnocentrikus politikai erőket. Ez magyarázza az antiszemita megnyilatkozásokat olyan országokban, ahol nem is él nagyobb létszámú zsidó közösség, vagy a szlovák társadalom félelmét, fellépését a valóságban nem létező magyar irredenta törekvések ellen.⁹⁵

A renacionalizáció folyamatában a kockázati tényezőt nem a nemzetállamok újraépülése, és nem is a nemzeti identitástudatot meghatározó etnokulturális értékorientáció jelenti. Ez csak akkor válik a régió stabilitását, békés fejlődését veszélyeztető tényezővé, ha a modernizáció sikertelenségével, megtorpanásával, a rendszerváltás felemás megvalósulásával párosul, ha a politikai és gazdasági átalakítás a lakosság számára átélhető eredménye a ráfordításhoz, a társadalom által megfizetendő árhoz képest túl kevés, vagy csak hosszabb távon jelentkezik. Hatékonyan teljesítő piacgazdaság és szociális biztonságot nyújtó jóléti állam nélkül a politikai demokrácia, a szabadság, a szuverenitás értékei relativizálódnak. Ennek nyomán a kevés polgári hagyománnyal rendelkező társadalmakban megnő az igény egy új redisztributív rendszer, valamiféle „vész-szocializmus” kiépítése iránt. Felerősödnek az etnocentrizmust és nemzeti elzárkózást hirdető nézetek. Különböző populista politikai erők sikeresen mozgósíthatnak a modernizáció terheinek, hátrányainak más etnikai csoportokra való áthárítása mellett. Mindez a kormányzati politika szintjére emelve súlyos nemzetiségi

⁹⁴ ROSTOVÁNYI Zsolt: *i. m.* 30.

⁹⁵ ZOLNER, Mette: *Re-Imagining the Nation*. European University Institute RSC, 1999, 5.; FALŤÁN, Lubomír: Szlovákia lépései az EU-tagság felé, in: *Kelet-Közép-Európa: honnan – hová?* (szerk. EHRlich Éva – RÉVÉSZ Gábor – TAMÁSI Péter), Budapest: Akadémiai, 1994, 397–485. Itt: 429.

diszkriminációhoz, etnikai tisztogatáshoz, vagy fegyveres konfliktushoz vezethet – mint a délszláv háborúk időszakában.⁹⁶

Ezek a társadalmi konfliktusok esetenként vallási dimenzióban is megjelennek, különösen ott, ahol az etnikai megosztottság egyben vallási különbözőséget is takar. A délkelet-európai régióban számos jele van az ortodox nacionalizmus újjászületésének. Az egyház adott helyzetben miszticizált etnocentrizmusával, vallási, társadalmi intoleranciájával, nyugat-ellenességével az államnacionalista politika elsőszámú szövetségesévé válhat, mint ahogy a szerb egyház szerepet vállalt olyan politikai folyamatokban, melyek háborús konfliktushoz vezettek.⁹⁷

Az etnocentrizmus jegyei a térség valamennyi országában valamilyen mértékben jelen vannak, de főként Közép-Kelet-Európában és a Baltikumban nem váltak meghatározó politikai tényezővé. A rendszerváltás, az Európához való felzárkózási törekvés ezekben az országokban viszonylag jelentős eredményeket hozott, és reális választási alternatívát kínált a társadalom többsége számára. A piacgazdaság és a politikai demokrácia által legitimált pragmatikus racionalitás fokozatosan háttérbe szorítja azokat az értékorientációkat, cselekvési alternatívákat, melyek csak egy szimbolikus térben értelmezhetők. A régi etnokulturális faktorok mellett a nemzeti identifikációban mind nagyobb szerepet kapnak a modern európai állampatriotizmus értékei, normái. A társadalmi konfliktusok tematizálódása így kevésbé kap etnikai jelleget.⁹⁸

Közép-Kelet-Európában a renacionalizáció határozott európai orientációval párosul, ami nemcsak az érintett országok aktuálpolitikai törekvéseiből fakad, hanem a tradicionális etnokulturális identitástudatnak is integráns részét képezi. A nemzeti önképek meghatározó eleme, hogy ezek a népek mindig is az európai civilizáció, kereszténység képviselői, védelmezői voltak a Kelettel szemben. Ezért a közgondolkodásban a nemzeti elkötelezettség mellett igen erős a kontinenshez való kötődés is. Európa számukra történeti és aktuális megközelítésben egyaránt normatív fogalmi kategóriának számít.⁹⁹

⁹⁶ BAYER József: A legitimációs válság permanenciája, in: *Törésvonalak és értékválasztások* (szerk. BALOGH István), Budapest: MTA PTI, 1994, 413–430. Itt: 414.

⁹⁷ DENICH, Bogdan: *Ethnic Nationalism. The Tragic Death of Yugoslavia*. Minnesota: University of Minnesota Press, 1994, 135–139.; KÁNTOR Zoltán: Románia a homogén nemzetfelfogástól az „európai nemzet” felé, in: *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában* (szerk. KISS J. László), Budapest: TLA, 2003, 257–296. Itt: 266.

⁹⁸ CSEPELI György: *i. m.* 122.

⁹⁹ CSEPELI György – ZÁVECH Tibor: *i. m.* 143.

A modernizáció sikeres megvalósítása, a hatékony piacgazdaság és a demokratikus politikai rendszer kiépítése, vagyis a modern fejlődési trendekhez való ismételt csatlakozás a több évtizedes kényszerpálya után csak az euro-atlanti térséggel való szoros együttműködésben lehetséges. Így remélhetnek részesedést a sikeres integráció nyomán megnövekvő európai versenyképességéből, illetve csak ez biztosíthat számukra bizonyos fokú védelmet a globalizáció negatív hatásaival szemben.¹⁰⁰ A közép-kelet-európai országokban nagy, esetenként túlzó várakozás alakult ki az EU és a NATO szerepével, lehetőségeivel kapcsolatban. Az európai integrációhoz való csatlakozás valamennyi országtól megköveteli a nemzeti szempontok, a nemzetállami szuverenitás jelentős korlátozását. A területi állam osztatlan szuverenitásának helyét fokozatosan a funkcionálisan tagolt szuverenitás veszi át, mely során bizonyos kompetenciák a közös intézményekhez kerülnek. A közép-kelet-európai társadalmak igen érzékenyek a szuverenitás kérdésére, a rendszerváltás során ez a legfontosabb politikai prioritások közé tartozott, a régió országaiban a lakosság többsége azonban mégis elfogadhatónak tartja a frissen visszanyert szuverenitás részleges feladását az integráció várható haszna, illetve a globális problémák kezelése érdekében.¹⁰¹

Az európai integrációhoz való csatlakozás azonban számos komoly problémát is felvet. Az együttműködés érdekében vállalt kötelezettségek esetenként ellentmondásba kerülnek az érintett nemzetállamok sajátos geopolitikai célkitűzéseivel, szomszédsági kapcsolataival. Elmaradt a régió országai által remélt nagyszabású gazdasági rekonstrukciós program, sőt az Uniós tagjelöltek még a néhány évvel korábban felvett államoknál is lényegesen kevesebb anyagi segítségre számíthatnak. Így Közép- és Kelet-Európa tartósan az EU perifériája, „hátsó udvara” marad. Az európai intézményrendszer működésében, a döntéshozó fórumokon nem érvényesül megfelelő paritás, a nemzetközi demokrácia terén számos kérdésben komoly hiányosságok mutatkoznak. Ennek ellenére a felmérések tanúsága szerint Közép-Kelet-Európában a lakosság többsége határozottan támogatja az Európai Unió csatlakozást, és megerősíti a NATO-ba való belépés helyességét.¹⁰²

A rendszerváltás időszakában különösen Közép-Kelet-Európában felértékelődött a regionalizmus. A létrejövő integrációs szervezetek (Visegrádi országok, EFTA, Közép-

¹⁰⁰ MARTIN, Hans-Peter – SCHUMANN, Harald: *A globalizáció csapdája. Támadás a demokrácia és a jólét ellen.* Budapest: Perfekt, 1998, 324.

¹⁰¹ CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal: A magyar nacionalizmus változó arca, in: *Társadalmi riport, 1996* (szerk. ANDORKA Rudolf – KOLOSI Tamás – VUKOVICH György), Budapest: TÁRKI – Századvég, 1996, 272–295. Itt: 281.

¹⁰² CSZIZÉR Kata: A rendszerváltás megítélése három visegrádi országban, in: *Társadalmi riport, 2000* (szerk. KOLOSI Tamás – TÓTH István György – VUKOVICH György), Budapest: TÁRKI, 2000, 549–572. Itt: 550–553.

Európai Kezdeményezés) konzultatív, bizalomerősítő, konfliktuskezelő szerepe jelentős, de semmilyen szempontból nem tekinthetők az EU csatlakozás alternatívájának. A regionális kisintegrációk tevékenysége és az 1990-es években erősödő határmenti együttműködés fokozza az európai integráció dinamikáját, befolyásolhatja a bővítés menetét és az EU megújuló regionális struktúrájának alakulását. Kapcsolatokat építhet az Unió és a nem tag országok között, illetve országon belül jelentős mértékben növelheti a helyi társadalom súlyát az állami centralizációval szemben. A határokon átnyúló etnoregionális együttműködés fontos szerepet játszhat a Közép- és Kelet-Európában együtt élő nemzetiségek egymással szembeni pozícióharcának, csökkentésében, a konstruktív párbeszéd megteremtésében, a tolerancia és a konfliktuskezelés demokratikus technikái elterjesztésében.¹⁰³

Az ezredforduló dinamikus szupranacionális folyamatai felvetik a nemzetállam további szerepének, az etnokulturális identitású nemzeti közösség jövőjének kérdését. Az európai integráció nem egy nemzetek feletti államrezon kiépítése felé halad, hanem hosszabb távon is a nemzetek, régiók együttműködésére épülő szervezet marad. Ezt figyelembe véve, az integráció és a renacionalizáció nem egymást kizáró folyamat, az Unió és nemzetállami szándékok nem feltétlenül szembenálló érdekeket képviselnek.¹⁰⁴ Az integráció nem tünteti el, nem oltja ki a sajátos nemzeti (territoriális vagy etnokulturális) törekvéseket, hanem becsatornázva artikulálja és koordinálja azokat. Így a nemzetállam hagyományos legitimációs faktorai és az integráció legfőbb normatív kritériumának tekinthető funkcionális hatékonyság együtt jelenik meg az Európai Unió működésében.

A nemzetállam, mint a társadalmi, politikai tevékenység kerete vélhetően hosszú távon fennmarad, és továbbra is ellát minden olyan funkciót, amit territoriális kompetenciákkal jó hatásokkal el lehet végezni. A politikai közösség alapintézményei változatlanul nemzetállami szinten koncentrálnak. Az integrációs folyamatok, viszonyok leírása, értelmezése is a territoriális állam fogalmai, kategóriái alapján történik. Az Európa-identitás csak másodlagos a nemzeti identitásokhoz képest. Nincs valamiféle egységes európai magaskultúra, az európai kultúra lényegét, sajátosságát éppen a nemzeti kultúrák sokszínűsége adja. Legfeljebb a politikai

¹⁰³ ÉGER György: *Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Osiris, 2000.; A. GERGELY András: *Identitás és etnoregionalitás. A kisebbségi identitás történeti és regionális összefüggései Nyugaton és Kelet-Közép-Európában*. Budapest: MTA PTI, 1996, 7–9.

¹⁰⁴ CONNOR, Walker: *Ethnonationalism. The Quest for Understanding*. Princeton: Princeton University Press, 1994.; HOBBSAWM, Eric J.: *A nacionalizmus kétszáz éve*. Budapest: Maecenas, 1997.; SMITH, Anthony D.: *Nations and Nationalism in the Global Era*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

kultúra terén lehet közös európai sajátosságokról beszélni. Az európaiság általában csak a nem európai identitásokkal való kontrasztban manifesztálódik.¹⁰⁵

Az integráció, a „régiók Európájának” kiépülése fontos támasza lehet Közép- és Kelet-Európa nemzetállamainak a fenntartható fejlődés biztosításában és a szociális demokrácia kiterjesztésében, ugyanakkor jelentős szerepet játszhat a régió újdemokráciáit megosztó nacionalizmus visszaszorításában is. Részben azzal, hogy jelentősen megnöveli a szupranacionális és szubnacionális együttműködés lehetőségeit, szerepét, részben pedig azzal, hogy közrejátszik az állami-politikai és az etnikai dimenzió szétválasztásában, elősegítve az etnokulturális identitás szekularizálását.¹⁰⁶

Lajos Olasz: The question of the nation-statehood and integration in Central and Eastern Europe on the turn of the millennium

Summary

After the change of regime in the Central and Eastern European socialist countries, with the decomposition of the ideological and power-political makrostructures a dual process, a dual spaceconception appeared: integration and renationalisation. As social objectives the following phenomena appeared: europenisation (westernisation) representing modernisation, Western Europe conform economic and political arrangements and adaptation to the European integration processes, but at the same time the rehabilitation of the national self-identity and the value of historical continuity and the strengthening of the national state sovereignty.

The dynamic supranational processes of the turn of the millennium raise the question of the further role of the nation-state and the future of the national community with ethno-cultural identity. Nation-state as the framework of social and political activity will quite probably survive on a long run and will keep on fulfilling all the functions that can be performed with high efficiency with territorial competences. Europe-identity is only secondary as compared

¹⁰⁵ TAYLOR, Paul: *The European Union in the 1990s*. Oxford – New York: Oxford University Press, 1996, 158.

¹⁰⁶ MILWARD, Alan S.: *The European Rescue of the Nation-State*. London: Routledge, 1995, 19–20.

to national identities. There is no such kind of a unified European high culture; the essence and characteristics of the European culture are rather provided by the manifold nature of the national cultures.